

Bijdragen

TOT DE

GESCHIEDENIS

BIJZONDERLIJK VAN HET ALOUDE

Hertogdom Brabant

UITGEGEVEN DOOR

P. J. Goetschalckx.

✻ ACHTSTE JAARGANG ✻

≡≡≡ JANUARI 1909. ≡≡≡

Loenhout.

Loenhout is eene schoone en uitgestrekte parochie, een grondgebied bezittend van 3,111 hektaren en palend aan de volgende gemeenten : Minderhout, Hoogstraten, S.-Lenaarts, Brecht, Wustwezel en Zundert.

Voor 't wereldlijke maakte het oorspronkelijk deel van 't oude land van Breda. Daarvan werd het reeds betrekkelijk vroeg gescheiden en bestond sinds, een tijdlang, als heerlijkheid op zijn eigen. Dit laatste duurde nagenoeg tot het einde der veertiende of het begin der vijftiende eeuw. Daarna werd het beurtelings leenroerig onder de heeren van Borssele en die van Cuilenburg en door deze, bij den aanvang der zestiende eeuw, onder de heeren van Bailleul. De heeren van Bailleul bewaarden het tot rond het midden der zeventiende eeuw, wanneer al de bezittingen derzelve overgingen tot de van Lalaings, heeren van Hoogstraten, welke, evenals de Bailleuls, in 't begin der zestiende eeuw, al hunne bezittingen alhier in de streek van de familie van Cuilenburg geërfd hadden. Met deze bleef het vereenigd tot aan de Fransche Revolutie, wanneer het als heerlijkheid werd afgeschafft (1).

(1) De volgende leenverheffen van Loenhout troffen wij onlangs aan in het eenig nog bestaande Leenregister der heeren van Bailleul, in het rijk Archief van Zijne Vorstelijke Hoogheid, den prins van Salm-Salm, nazaat der oude hertogen van Hoogstraten, te Anholt, in Westphalen (Duitschland), berustend. Daar gezeid leenregister begonnen werd in 1556 doch op een ander nageschreven, behoort het eerste verhef, dat geene dagteekening draagt, tot het eerste begin der zestiende eeuw, wanneer de leenen nog op den heer van Cuilenburg werden ingeschreven.

• De weduwe Verbrecht van den Mercke ende van Arenborch, heere van myne heere Eduwarts sone, hout te leene van myn Jor van Culenborch, van syne heerlyckheyte tot Loenhout, tnederhof, dorpe, molene, chyns, vogellerye, visserye ende alle synen toebehoorten in alder manieren, gelyck heer Daneel van Bouchout en zyne voorheeren dat gehouden hebben ende dat remboursement gedaen. Jor Daneel ende heer Jan van Bouchout, priester ende domheer, etc.

Anno XVc XLV (1545) op den 1 Julii soo heeft ontfangen myn

Geheel Loenhout nochtans behoorde niet tot de heeren van Hoogstraten of hunne voorzaten. Daarop maakte uitzondering de streek of het gehucht *Popendonk* dat altijd rechtstreeks

vrouwe Margriete van der Mercke van Arenberge, vrouwe van Bouchout, te leene een dorp, tslot, neerhoff, chys, meulens, vogellerye, visserye ende met allen haeren toebehoorten, gelyck Rembouth van Arenbergh beseten heeft naer de doot van haren sone....

Anno et die ut supra, soo heeft Jan van Immerseel ontfangen duysent carolus gulden erffelyck ende dat by mangelinghe...

Anno et die ut supra, soo heeft heer Jan van Immerseel op de duysent carolus gulden erffelyck voor syne huysvrouwe, Joncvrouwe Anna van Bergen, voor haer paert ende eensdeels voor ende by huwelyk gegeven te hebben, vier hondert guldens.

Jan van Vollenhoven, als schouteth ende stadthouder van den leenen myns heeren den grave van Arenberge, heere van Bouchout etc. heeft nae de doot van Peeter Pullaert synen eedt gedaen als stadthouder ende besetman van Mevrouw van der Merck, gravinne van Arenberge, vrouwe van Bouchout, te weten, van een volleen, als voorscreven is, sloth, nederhof, dorp, meulens, chyns, vogellerye, visscherye van Loenhoudt, met allen synen toebehoorten.... anno XV^c LXV (1565) den vyfden Meye.

Op den XII Augustus XV^c LXXV (1575) soo is voor den stadthouder van leenen myns heeren van Eeveren in persoon gecompereert Jan van Vollenhoven, schouteth ende rentmeester van Mevrouw van Arenberge, vrouwe van Bouchout, etc. ende Caerle van Arenberghe, heere van de vryheyte van Sevenberghe, haren sone, ende heeft hem wederomme gerestitueert op de heerlyckheit van Loenhoudt met allen huere toebehoorten beswaert ende verandert metter somme van XXVIII^m (28,000) IX^c (900) ende XXXII carolusguldens, IIII penningen, tot XX stuivers Brabants telcken gulden, ende dat in rent beloopende twee duysent vierhondert elf carolusgulden eenen stuiver, een blanck ende vier myten ende eenen halven stuyver brabants, ende dat tot behoef van Joos van Compere, heere van Saint Posteau, heuren hoofmeester, ende is de voors. rente by den voors. heere in leene ontfangen XII Augustus XV^c vyffendeseventich.

Op den IIII Februarii anno XVI^c XI (1611) heeft Jo^r Lowies Peres de Baron, heere der voors. heerlyckheit etc. (*de rent was op 31 December 1610 afgelegd*) ontfangen 't voors. leen

Op den XX October XVI^c XXXIII (1634) (door toedoen van Sr Daneel Buyx, schout van Loenhout) Jo^c Catharina Leonora

van de hertogen van Brabant werd verheven (1). Heden maakt het deel van de provincie en het arrondissement Antwerpen en van het kanton van Brecht.

Voor 't geestelijke was Loenhout, in den beginne, onderhoorig aan het oude bisdom Luik, en maakte, in dit, deel van 't aartsdiakonaat der Kempen en van de dekenij van Hilvarenbeek, algemeen eenvoudig Beek geheeten. Na de stichting der nieuwe bisdommen in de Nederlanden in de laatste helft der zestiende eeuw, behoorde het tot het bisdom van Antwerpen en beurtelings tot de dekenijen van Breda en Hoogstraten. Eindelijk na de Fransche Revolutie, werd het ingelijfd bij het nieuwe aartsbisdom van Mechelen en behoorde het opvolgentlijk tot de dekenij van Brecht en die van Hoogstraten (2).

Loenhout, alhoewel ongetwijfeld zeer oud, komt slechts betrekkelijk laat in de geschiedenis voor. De eerste maal dat er ergens, bij ons weten, spraak van is, is maar in 1256. Den 4 November van dat jaar gelastte Dionisius van Dinter, plaatsvervanger van den aartsdiak der Kempen, de pastoors van Rysbergen, Minderhout en *Lonout* (Loenhout) den nieuwen pastoor van Meer, Jan van Tongerlo, in te leiden (3).

De kerk van Loenhout is toegewijd aan de *HH.-Apostelen Petrus en Paulus*. Het *patronaat* derzelve behoorde, in den beginne, toe aan de heeren van Breda, die hetzelfde nagenoeg van al de kerken in het oude land van Breda bezaten en voor de stichters van minstens het grootste deel der parochiën in die streek mogen aanzien worden. Ten jare 1277 schonken Arnold van Leuven en Elisabeth, erfvrouw van Breda, dat recht evenals dat van Wouw, eene naburige parochie, aan de andere zijde der huidige Vaderlandsche grens,

Perez de Baron, naer doode van Jo^r Louwies Perez de Baron, haren heere vader, den heere van Loenhoudt. — *Leenboek van den grave van Baillæuil* (1556), fol. 17.

(1) *Landboek der abdij van S.-Bernaarts*, fol. 87.

(2) *Bijdragen*, VIII, bl. 447.

(3) *Oud Cart. van S.-Mich.*, 106 ; *Nieuw Cart. van S.-Mich.*, VI, 31 ; *Bijdragen*, VII, 310.

aan de abdij van S.-Bernaarts, te Schelle, op de Schelde. De oorspronkelijke handvest dier gift missen wij tot heden : het blijkt nochtans klaar uit eene andere oorkonde, gedagteekend van den 27 Meert 1278, waarin gezeide adelborsten hun gift bevestigen en verklaren, dat zij tot heil hunner zielen het recht, hetwelk hun in de kerken van Wouw en Loenhout toebehoorde, met al de rechten eraan verbonden, aan gemelde kloostergemeente hebben geschonken (*pleno jure sicut iudem patronatus ad nos spectabant et nobis competebant*) (1). Sinds bewaarde de abdij van S.-Bernaarts dat recht, aan welk het recht van de pastorij te vergeven was gehecht, tot aan de Fransche Revolutie, wanneer dit oude recht, evenals de abdij zelf die het bezat, ophielden te bestaan.

Ook *de tienden* van Loenhout behoorden oorspronkelijk tot de heeren van Breda en gingen eveneens, te gemelden jare, over in de handen der abdij van S.-Bernaarts, ditmaal echter niet bij gifte maar bij recht van verkooping. Zij kosten aan gezeide abdij, met de tienden van Wouw, die van Capellen, en een klein tiendeke van twee schoven haver, *Spadescoef* geheeten, in Leerwijk en de Cardepolre onder Eekeren, de som van 2,654 pond en een schelling Leuvens (2). Vijf oorspronkelijke akten — alle tot heden onuitgegeven — betrekkelijk die verkooping, liggen hier voor ons. De eerste, een weinig gehavend, is de eigenlijke verkoopingsakte. Arnold van Leuven en Elisabeth, zijne gade, heer en vrouw van Breda, melden daarin op 15 Juni 1277 dat zij aan de abdij van S.-Bernaarts verkocht hebben, 1° al de tiende, zoo oude als nieuwe, die nu is of er later kan bijkomen, groote en kleine, van alle tiendbare dingen, vruchten en dieren die zij bezitten en waar die ook liggen in de parochiën van *Wouw* en *Lonout*, uitgenomen de hooi- en turftiende te *Wouw*, die zij voor zichzelf behouden; 2° dat zij op dezelfde wijze en aan dezelfde verkocht hebben al hunne tiende, oude en nieuwe, die nu is en later kan bijkomen, van *Hoghescote*, in de parochie van S.-Jacobs (te Capellen), onder *Eekeren*, en de jaarlijksche

(1) MIRÆUS ET FOPPENS, II, 868.

(2) *Landboek der abdij van S.-Bernaarts* (1669), 87.

opbrengst van twee schoven haver, *Spadescoef* geheeten, te *Leierwyk* en *Cardepolre*, in dezelfde gemeente. En die hebben zij afgestaan, voegen zij er bij, met al de rechten zooals ze hun toebehoorden (*pleno jure et titulo sicut ad nos et nostros antecessores, dominos de Breda, dicte decime spectabant et nobis competebant*) (1). De tweede is een brief van den deken van Beek, destijds metterwoonst te Wustwezel gevestigd, aan den bisschop van Luik, dien kerkvoogd verzoekend gemelde verkooping alsmede de opdracht van het patroonsrecht derzelfde parochien goed te keuren. De redenen die de deken, welke ons slechts de twee eerste letters van zijn naam *Th.* (waarschijnlijk Theodoricus) doet kennen, aanhaalt om den bisschop te beslissen die goedkeuring te schenken, waren de volgende: 1° omdat alzoo, tienden en patroonsrecht, beide van geestelijken oorsprong, uit de handen van wereldlijken in die van geestelijken overgingen; 2° omdat dezelfde van alle tijden in vollen eigendom aan de heeren van Breda hadden toebehoord, en er alzoo geene rechten van parochiën gekrenkt werden, eindelijk 3° omdat de pastoors van gezeide parochiën, die alle goed hun aandeel (*competentiam*) hadden, ze goedkeurden (2). De twee volgende stukken zijn de handvesten der pastoors van Wouw en Loenhout, waardoor beide gemelde toestemming geven. De eerste, Conrardus geheeten, meldt, dat hij volgaarn zijne toestemming aan gekenden koop geeft omdat nimmer de twee verkochte deelen der tienden van Wouw òf tot zijn pastoorschap (*investiture*) òf tot zijn persoonschap (*personatus*) behoorden, en het ander derde deel, hem toebehoorend, onaangeroerd bleef (3); de laatste, de pastoor van Loenhout, Paulus genaamd, zeide op 17 Juli, (*sabbatho post divisionem Apostolorum*) dat hij eveneens zijn bisschop verzocht een gunstig onthaal aan de bede der abdij van S.-Bernaarts te doen, daar hij zijn noodige aandeel had, en het deel der tienden, dat de abdij van S.-Ber-

(1) Staatsarchief te Antwerpen, *Fonds S.-Bernard*, n° 114, G. (rub.) VIII.

(2) Staatsarchief te Antwerpen, *Fonds S.-Bernard*, n° 115; G. (rub.) V.

(3) *Ibid.* n° 116; G. (rub.) III.

naarts had verkregen, alsmede het patroonsrecht in spraak, nimmer tot zijn beneficie behoorden (*maxime cum competentiam provisionis habeamus et dicta pars dicte decime ad jus et proprietatem nostri beneficii non pertineat*) (1). De laatste eindelijk, gedagteekend van den 16 November immer van hetzelfde jaar, is de goedkeuring en de toestemming van Jan I, hertog van Brabant. Deze ook zegt dat hij die overdracht van tienden alsmede als de andere aankopen of aanwinsten, door de abdij van S.-Bernaarts jegens de heeren van Breda gedaan, alleszins goedkeurt en bevestigt (2). De toestemming des bisschops van Luik alsook die van den pastoor van Capellen ontbreken. Het lijdt evenwel geen twijfel of ook die werden geschonken, wijl ook in de laatste plaats de abdij van S.-Bernaarts onmiddellijk in 't bezit kwam en van die tienden en van gezeid patroonschap en beide, tot aan het einde van haar bestaan, de Fransche Revolutie, bleef behouden.

Geldt het echter hier *geheel* de tiende van *geheel* de parochie van Loenhout? Neen: vooreerst, zooals te Wouw, behoorde er een derde der tiende aan den pastoor, en ook het gehucht Popendonk maakte daarop uitzondering. Het laatste is klaar hierdoor alleen, omdat dit deel van Loenhout niet behoorde aan de heeren van Breda, deze bijgevolg er de tienden niet hadden en dus ook die niet aan de abdij van S.-Bernaarts konden verkoopen. Overigens, luister wat de abdij van S.-Bernaarts daarover zelf in haar *Landboeck* van 1669 zegt:

“Onder de thienden van Loenhout die ons niet aengaen ende die ons niet vercocht zyn, is vooreerst de thiende van den heer ofte vrouw van Loenhout onder Popendonck, welck een bijzondere heerlyckheyt is, want Loenhout wordt te leen gehouden van den grave van Hoogstraten ende Popendonck van den Coninck. Met dit leen van Popendonck heeft de heer van Loenhout een thiende van omtrent XX veertelen graen

(1) *Cartularium S. Bernardi*, I (rub.) 6.

(2) Staatsarchief te Antwerpen, *Fonds S. Bernard*, n° 119; G. (rub.) VII.

sjaers.... De voormelde leentienden van XX veertelen worden gevonden soo op de oude als op de nieuwe hoeven van het-selve Popenonck. Dese hoeven behooren aan den heere toe ende hy treckt daervan de twee deelen van de geheele tienden ende wy (*de abdij van S.-Bernaarts*) een derde. Noch treckt de heer van Loenhout tot syn leentiende de twee derde deelen ende wy een derde op eenen acker de Hoffstadt, maer niet onder de heerlyckheyt van Popenonck“ (1).

Buiten die tienden van den heer van Loenhout, geen deel makend van de tienden, in 1277 door de abdij van S.-Bernaarts van de heeren van Breda gekocht, waren er nog twee andere kleine tienden, die insgelijks niet tot de algemeene tienden behoorden: de eene de *mostaertthiende* genaamd en de andere de *cleyne thiende* geheeten. De eerste derzelve behoorde aan eene bijzondere familie van Loenhout en gaf de twee derden aan die familie en een derde aan de abdij van S.-Bernaarts. De andere, de “cleyne thiende“ was verdeeld in drij paarten; een deel ervan behoorde aan de Tafels van den H.-Geest of het Armbestuur, het tweede weder aan eene bijzondere familie en het derde aan de abdij van S.-Bernaarts. De drij deelen der laatste “wisselden elck jaer ende reden tegen elkander, soo dat elck deelhebber ofte portionaris, alle drye jaeren, eens al de deelen had derzelve“ (2).

Deze indeeling der tienden van Loenhout bestond tot in 1721. Den 29 Mei van dat jaar kocht de abdij van S.-Bernaarts ook die kleine tienden, zoodat nog alleen de tiende van Popenonck niet aan gemeente kloostergemeente behoorde (3).

Al de landen, te Loenhout, “ackers, groesen ende weyden, als sy besaeyt werden, gaven tienden“: alle echter niet evenveel. De nieuwe, onlangs opgebroke lande, die elders, op vele plaatsen althans, de eerste drij, vier jaren geene tienden betaalden, gaven hier den 30ⁿ schoof; op de andere integendeel had men niet den *tienden* maar slechts den *elfsten*

(1) *Landboek van S.-Bernaarts* 1669, II, 87.

(2) *Ibid.*

(3) *Cartularium van S.-Bernaarts*, I (rub.) XXXIII en XXXV.

schoof, dat wil zeggen, het elfste deel van de dingen die tienden gaven. Die dingen, welke hier te Loenhout tienden gaven, waren, althans na de Nederlandsche Beroerten: "terwe, rogghe, gerst, haver, boeckweye, lammeren ende vlas" (1).

Aan het bezit dier tienden waren verscheidene plichten verbonden. De twee bijzonderste derzelve waren gewoonlijk het onderhouden van den toren of het koor der kerk en het en het stellen van eene tiendeklok. Die tiendeklok moest zoo groot zijn, dat, wanneer men ze luidde, men ze overal, heel de gemeente door, althans bij gewoon weder, kon hooren en diende om de landbouwers en de werklieden, over het veld verspreid, aan te kondigen dat het etens- of schoftijd was. Van daar de gewoonte die nog heden op zeer vele plaatsen, bijzonder in de Kempen, bestaat, van om elf en vier uren te luiden. Steeds nog gebruikt men daarvoor eene kleine klok, de *tiendeklok* van vroeger. Van die verplichting eene tiendeklok te hebben werd, op 5 Juni 1310, de abdij van S.-Bernaarts te Loenhout ontheven. Eene oorkonde toch van dien dag meldt dat Arnold van Haeleke, ridder en heer van Loenhout, Jan Vekeman, Godevaart van Hecht, Gillis van Loenhout, Geeraart van Beke, Jan de Leeuwe, Jan van Stelhove, Jan, de kerkkoster der parochie, Jan, broeder van wijlen Willem, pastoor van Loenhout, en geheel de bevolking der gemeente (*ville*) voor immer in de toekomst de abdij van S.-Bernaarts van dien last ontslaan (*abbatem et conventum S. Bernardi absolvunt et liberos esse declarant in perpetuum a campana decimali exhibenda*) (2).

De kerk van Loenhout, zoo na als voor de overdracht van het patronaat derzelve, was een *wereldlijk beneficie* en werd dus bestuurd door *wereldlijke* priesters. Deze werden wel voorgesteld door de abdij van S.-Bernaarts, maar ontvingen hunne rechtsmacht van den bisschop, werden door den aartsdiak der streek aangesteld en ingeleid door den deken. Dat karakter behield de kerk van Loenhout tot in 1420, wanneer zij, op denzelfden dag als de kerken van Gestel en Wouw,

(1) *Landboek van S.-Bernaarts* 1669, II, 87.

(2) *Cartularium van S.-Bernaarts*, I (rub.) 9.

twee andere parochiën uit de geburen, met de toestemming van paus Martinus V, bij de abdij van S.-Bernaarts werd ingelijfd, inlijving die in 1458 door paus Pius II werd bevestigd (1). Door die inlijving veranderde het vroeger beneficie geheel van wezen, werd, door het feit zelf, de abt van S.-Bernaarts van rechtswege pastoor der parochie en ontving deze, natuurlijk, diens trek. Zelf nochtans, in persoon, moest de abt de parochie niet besturen maar mocht daartoe eenen anderen priester, wereldlijken of kloosterling, naar zijne belijfte, aanstellen. Deze, sinds, *vicarius*, *vicecureyt* geheeten, was niet meer, zooals vroeger de pastoors vóór de inlijving, onafstelbaar maar *ad nutum abbatis amovibilis*. Hij had ook geen recht meer op het derde van de tienden der parochie en moest zich met den trek, welke de abdij hem wilde geven, tevreden stellen; eene voorwaarde slechts, in dit laatste opzicht, werd vereischt: dat de herder een treffelijk bestaan had en de dienst in de parochie naar behooren geschiedde. Ook bleven de begeving der rechtsmacht en de inleiding aan hunne aloude bezitters (2).

De trek van den pastoor, vicarius oft bedinder van der cure, na gemelde inlijving, was, naar reeds meermaals aangehaald *Landboeck* der abdij van S.-Bernaart, in den loop der zeventiende eeuw, de volgende. Hij had, op de eerste plaats, het gebruik van een aantal landen — de schrijver van 't *Landboeck* zegt nochtans niet welke — “met de oude en de nieuwe pastorij, uitgenomen de drye schuerplaetsen”; hij trok daarenboven “het derde deel van het mostaertthiendeke, item de geheele lammerthiende ende vlasthiende”; mede genoot hij “buiten de accidenten, die cleyne waren, noch in vele cleyne items oft partykens, tsy dat deselve chysen oft rentkens waren: in gelt, 27 gulden, 8 stuyvers, 3 oort en 13 myten ende, in graen, 28 veertelen rogs, met een paer schoenen, van wegghen de tafel van den H.-Geest”; verder

(1) *Oorspronkelijke handvesten der abdij van S.-Bernaarts*; DIERCXSSENS, *Antverpia nascens et crescens*, II, 364; SANDERUS, *Chorographia S. Bernardi*, 20.

(2) *Landboek der abdij van S.-Bernaarts*, 1669, II, 87.

had hij "van deghenen die 2 gemeten lands gebruickten oft in hun bewint hadden, een huysbacken broot oft een stuyver daervoor, en van die minder hadden de helft, welck broot *panis presbyteralis* werd genoemd"; eindelijk "de rest had hy uit de tienden, sooveel als de abt hem ordonneert, volgens de bulle van Unie, mits dat hy nochtans eerlycke competentie hadde, volgens de geleghentheyf van den tyt" (1).

De bevolking van Loenhout, tijdens de middeleeuwen, ondanks de groote uitgestrektheid der parochie, was niet bijzonder verheven, echter, vergeleken met de andere omliggende plaatsen, ook niet bijzonder gering. Ten jare 1435 beliep zij ongeveer een zeventhonderdtal zielen, verspreid in 104 families of huisgezinnen (2). Honderd vijftig jaar later integendeel, in 1580, was zij zeer aangegroeid. Toen telde zij, volgens een ambtelijk stuk op het archief te Antwerpen berustend, bijna 1900 zielen, verblijvend in 268 woningen (3).

Buiten het beneficie der pastorij bestonden er, in de kerk van Loenhout, nog vier andere beneficië's, *kapelrijen* genaamd. De eerste derzelve, ter eere van *O.-L.-V.*, werd gesticht op een ongekend tijdstip, doch bestond reeds in de vijftiende eeuw, wyl zij bereids in de polypticons of lastboeken des bisdoms voorkomt (4). — De tweede, gesticht ter eere van den *H.-Quirinus* en den *H.-Nicolaus*, kwam tot stand op 16 November 1506. De instellingsbrief, daarvan, dien dag door Erard van der Mark, bisschop van Luik, gegeven, meldt het volgende. Verscheidene godvruchtige personen van Loenhout hadden in verleden tijden, missen in de kerk gesticht. Zoo had, namelijk, Heilwig van Eeuzele, weduwe van Hendrik van den Bogaerde, mits eene zister rogge, te heffen op de goederen van Hendrik van Ossenbergh, gelegen te Popendonk, eene wekelijksche *Vrijdagsche mis* tot het leven geroepen.

(1) Ibid.

(2) J. F. WILLEMS, *Brabantsche Yeesten*, I, L.(3) *Stadsarchief te Antwerpen*; MICHELSSEN, *Verwoesting van Brecht in 1584*, 110.(4) *Analectes*, XXXII, 164.

Zoo had, op gelijke wijze, zekere Leonardus van den Buyten eene rente van 6 veertelen rogge gegeven tot het doen van eene *Donderdagsche mis* ter eere van het *H.-Sacrament*. Nog had een Lucas van der Eycke, met de toestemming zijner gade, Catharina van der Munten, eene jaarlijksche rent aangewezen van twee zisteren rogge voor eene zelfde wekelijksche mis, op het altaar van den *H.-Nicolaus*. Ook werd alzoo de *Bogarden Mis* gesticht. Eindelijk kwamen er nog, op den hoop toe, twee of drie andere missen bij van mindere gehalte, slechts in 't voorbijgaan vermeld. Ongelukkiglijk, de opbrengst dier stichtingen was niet meer toereikend, vooral op het tijdstip waarop men nu was gekomen en een veertel koren pas op eene waarde van 10 stuivers werd geschat. Daarom dan ook vroeg men aan den bisschop, het getal der missen, aan die stichtingen verbonden, te verminderen (te reduceren, zooals men dat noemt), de verschillende inkomsten alsmede de verplichtingen te vereenigen en er ééne kapelrij ter eere van den *H.-Quirinus* van te maken met twee missen ter week. De bisschop, ten aanzien van de gegrondheid der reden, stemde daarin op bovengemelden dag toe, voegde al die missen en inkomsten te zamen, maakte er een altaar of kapelrij van ter eere van den *H.-Quirinus* en den *H.-Nicolaus* en bepaalde het getal der te doene missen op twee ter week, eene des *Vrijdags* en eene des *Donderdags*, de laatste ter eere van het *H.-Sacrament*. Dat getal missen nochtans, voegde hij er bij, kon later door nieuwe giften vermeerderd worden, namelijk met eene mis ter week meer voor elke nieuwe gift van ten minste drie zisters rogge (1). — De derde kapelrij, toegewijd aan den *H.-Geest*, werd gesticht op 7 Februari 1525. Zij bestond insgelijks uit twee wekelijksche missen, waarvan eene te doen elken *Zondag* van het jaar en de andere op eenen *gewonen werkdag* der week, werd goedgekeurd door denzelfden bisschop, Erard van Marck, intusschen mede bisschop van Valentie en kardinaal geworden, en had tot bijzonderste stichters Elisabeth sConinx, Willem der Werven en Catha-

(1) *Cartul. van S.-Bernaarts*, I (rub.), 14.

rina, gade van Jan Theuns (1). — De vierde eindelijk was opgericht ter eere van *Sint-Joris*. Wanneer of door wie die gesticht werd, is niet gekend. Zij schijnt nochtans tot drie missen te hebben verplicht, daar pater J. Bal, in 1669, in zijn handboek zegt dat evengemelde vier kapelrijen samen tot "acht missen ter weecke" verbonden, en wij uit de andere stichtingen weten dat de drie eerste toen slechts tot vijf missen van dien aard verplichtten (2).

Al die kapelrijen werden ten jare 1669 door éénen kapelaan bediend en brachten nog pas te zamen op : van cijnsen, in geld, 32 gulden, 13 stuivers, 1 oort en 3 mijten ; in graan, 56 1/4 veertel rogge en een veertel boekwei, en van huur van een stuk land, groot 1 bunder 3 vierendeelen en 80 roeden, 40 gulden. Het was voorwaar een inkomen waarop de kapelaan "qualyck leven con", te meer daar hij daarvan nog de dorpslasten moest betalen. Het getal missen echter ook was toen reeds zeer verminderd (3).

Verder, tot aan de Nederlandsche beroerten, is er weinig of niets over de parochie of de kerk van Loenhout bekend. Enkel meldt eene oorkonde van 14 October 1556 dat een zekere "Henric van Elsacker, Cornelissone ... vercocht heeft tot behoef en hulpe des loons ende salaris des pastoors, tot Loenhout, nu synde ende by tyden wesende, omme des donderdags, alle weken, des heilig Sakramentsmisse te zingen ... twee veertelen rogs jaerlycker ende erfelycker rente" (4). De wekelijksche mis dus ter eere van het H.-Sacrament werd toen van eene *gelezene* in eene *gezongene* veranderd.

Tijdens de Nederlandsche beroerten had Loenhout, evenals al de omliggende dorpen, schrikkelijk te lijden (5). Herhaaldelijk werd het lediggeplunderd, verscheidene malen nedergeblaakt, en eindelijk, in of rond 1584, zijne bevolking voor het grootste

(1) *Ibid.* I, (rub.), 16.

(2) *Landboek van S.-Bernaarts*, II, 88.

(3) *Ibid.* I. c.

(4) *Cartul. van S.-Bernaarts*, I (rub.), 15.

(5) Zie *Bijdragen*, VIII, 86.

gedeelte uitgemoord of althans op de vlucht gedreven. Hoe erg het er, onder andere, in 1587 was gesteld, bewijst het ééne feit dat van de 268 huishoudens, welke er in 1580 bestonden, er, dat jaar, nog pas 40 overbleven, waarvan dan, op den hoop toe, het ledental ten zeerste was gedund en de overschietende, tot op het hemd uitgeschud, een onderkomen moesten zoeken in de kerk (1). Deze ook had, in dien woedenden storm, deerlijk geleden en zich beurte- lings van al hare kunststukken, schatten en sieraden zien berooven.

Ruim zoo spoedig nochtans als zijne geburen, schijnt het, wist Loenhout zich uit den deerniswaardigen toestand, tot welke het de beroerten hadden gebracht, los te werken. Een bewijs daarvan, onder meerdere, levert het feit dat er in 1587 nog pas enkele huizen — als er nog waren — overbleven, doch reeds in 1593, dus amper zes jaar nadien, er bereids 106 nieuwe waren en nagenoeg een derde der gronden weder werd bebouwd (2). Mede pleit daarvoor dat men, in dit zelfde jaar, 1593, eene nieuwe klok voor de kerk deed gieten, iets wat getuigt dat de gemeente toen reeds volop aan te herleven was (3).

Verder, tijdens de zeventiende en de achttiende eeuw, viel er weinig of niets buitengewoons voor in de kerk of de parochie van Loenhout. Beide herstelden langzamerhand de verliezen, door hen in de vorige beroerten geleden, en alles ging er, na eenigen tijd, zijnen ouden gang. Twee drij feiten nochtans dienen aangestipt.

Vooreerst, de kapel van den H.-Quirinus, die zich op twee drij honderd stappen achter de kerk, tegen de straat bevindt, werd hersteld, en weldra snelden weder, zooals vroeger, van wijd en zijd, honderde bedevaarders, heul en troost zoekend in hun lijden, ziekten en andere beproevingen, naar die geheilige plaats. Die kapel zelfs schijnt gedurende de beroerten der zestiende eeuw niet al te erg te zijn beproefd geweest,

(1) MICHELSEN, *Verwoesting van Brecht in 1584*, 101.

(2) Id. *Ibid.*, 111.

(3) *Landboek der abdij van S.-Bernaarts*, II, 88.

daar zij haar prachtig drijuikaltaar, dat men toch niet had kunnen vluchten, ongehinderd mocht bewaren. Dat drijuik, hetwelk over ettelijke jaren uit zijn eeuwenoude verblijf werd naar de kerk overgebracht, is een der schoonste en kunstrijkste altaren die wij in België bezitten en schijnt, te oordeelen naar den stijl waarin het werd opgevat, tot het einde van de vijftiende of het begin der zestiende eeuw te behooren. Het bestaat uit zeven vakken, ieder een tafereel vormend en samen de geschiedenis der martelie van den H.-Quirinus voorstellend.

Het tweede feit is het volgende. In 1627 brandde de pastorijs af. Die bevond zich toen niet waar zich de huidige bevindt. Deze werd twee jaar later, in 1629, door de abdij van S.-Bernaarts gekocht en staat in het landboek dezer kloostergemeente als volgt beschreven: "een woning met het backhuys ende aenliggende land, zynde de schuere, daernaë gemaect. met het recht van stouwen door het straetken, zuytwaerts daeraen gelegen, loopende naer den Heuvel" (1). Men ziet het, de topographie van de plaats, waar zich de pastorijs bevindt, is na welhaast drij eeuwen nog weinig of niet veranderd.

Eindelijk ten jare 1712 berstte de klok, in 1593 gegoten. Bij die gelegenheid werd er eene nieuwe en grootere vervaardigd: de oude klok toch woog slechts 1093 pond en de nieuwe 2094. Deze kostte, na afrekening der spijs van de oude klok die men gebruikte voor de nieuwe, de som van 1068 hollandsche gulden en twee stuivers, werd bekostigd door de gemeente en gemaakt door Alenus Jullien die er het volgend opschrift op plaatste: COMMUNITAS LOENHOUTANA ME REFECIT FECIT PER ALENUM JULLIEN, ANNO DOMINI M VII^c XII (2).

Wanneer de andere, kleine klok, welke zich in den toren bevindt, werd gemaakt, is niet gekend. Haar opschrift meldt slechts: BARTHOLOMEUS CAUTHALS ME FECIT.

Tijdens de Fransche Revolutie geschiedde er hier, te Loenhout, wat er overal plaats had waar de pastoors den eed aan

(1) Ibid., II, 87.

(2) Ibid., II, 87.

de Fransche Republiek niet deden, zooals hier het geval was. Op 8 October 1797 werd, bij bevel der uitvoerende macht, de kerk gesloten en alle openbare eeredienst verboden. Mede moest de pastoor op de vlucht gaan of zich achter hoek en kant schuil houden. Ook werd, denzelfden dag, op de pastorij beslag gelegd. Heel gemoedelijk nochtans schijnen de Loenhoutenaars dat niet te hebben verdragen. Het blijkt, onder andere, uit het feit dat de vertegenwoordigers der Republiek herhaaldelijk maatregelen moesten nemen om de kerk gesloten te houden, de bevolking te beletten aldaar te vergaderen en er, hetgeen men toen noemde, *witte missen* te doen. Die "witte missen" wat was dat? Die "witte missen" bestonden hierin: zooals men weet, moest de pastoor zich schuil houden en wanneer hij mis las, dit doen hier of daar in een huis of schuur, ergens aan eenen kant en in 't striktste geheim. Gewoonlijk ook mochten er slechts enkele personen in tegenwoordig zijn. Terwijl echter de pastoor alzo mis deed, vergaderden, op vele plaatsen, de geloovigen, en pleegde een of andere dezer al de ceremoniën der mis, of van de andere diensten, die er verondersteld wierden te moeten gedaan worden. Die nabootsing van de mis of andere officies noemde men *witte missen* of *witte officies*. Zulke witte missen geschieden hier te Loenhout meermaals, tot zelf in de kerk. Een voorbeeld ervan, onder anderen, biedt ons de Commisaris der Republiek zelf. Herhaaldelijk, op 9 en 13 October 1799, meldt hij aan 't hooger bestuur dat des zondags te voren het volk in de kerk had vergaderd en er eene groote mis met drij heeren, priester, diaak en subdiaak en, des namiddags, de vespers hadden nagebootst (1). Wat er met de goederen der kerk, de pastorij en de bezittingen der abdij gedurende denzelfden tijd geschiedde, hoeft pas gezegd. De omwenteling roofde al wat zij kon meester worden en verkocht de eene na de andere al de goederen, aan kerk en kloosters toebehoorend. De pastorij evenmin werd gespaard: die kwam op den roepblo.: in 1798. Gelukkiglijk de geweld-daden der Revolutie duurden niet lang. Reeds bij den aanvang

(1) H. JACOBS, *Inventaire des archives de l'administration provinciale à Anvers*, III, 116.

van het jaar 1800 werd de vervolging stilgelegd, begonnen de pastoors terug te komen, en mocht men, zoo nog niet in 't openbaar dan toch reeds vreedzaam, den godsdienst plegen. Eindelijk in 1803, ten gevolge van het Concordaat, werd de vrede gesloten, ging de kerk weer bepaald open, en werd de parochie als *hulpkerk* hersteld. Zelfs de pastorij werd teruggeschonken. Dit echter had slechts eenige jaren nadien, namelijk in 1813, plaats (1).

Hoe de parochie later werd wat zij tegenwoordig is, weet men. Het is de historie van al parochiën van dien aard. Dank aan den noesten vlijt en den onvermoeiden arbeid harer ingezetenen, klom zij elken dag in welstand en voorspoed. Hare schoone gothische kerk schittert als een klein kunstjuweel en is rijk aan allerlei en de schoonste sieraden. Boven alles echter munten hare twee schoone, in eikenhout uitgebeitelde triptieken uit, dat van het den H.-Quirinus, dat wij reeds kennen en dat van het hoogaltaar, dat, alhoewel slechts enkele jaren oud, niet te min keurig en zeer kunstrijk is. Eindelijk tot dien luister ook dragen bij hare schoone preekstoel en de talrijke geschilderde ramen welke haar versieren.

Pastoors.

PAULUS was pastoor van Loenhout in 1277, toen Arnold van Leuven, heer van Breda, de tienden welke hij te Loenhout bezat aan de abdij van S.-Bernaarts verkocht, en aan deze het patronaat der kerk aldaar schonk (2). Hij staat ook nog als getuige vermeld in de akte waardoor dezelfde heer eenen cijns van 25 mark luiks verkoopt aan de abdij van Thor (3). In beide staat hij aangeteekend met den naam van *investitus*.

WILLELMUS was pastoor van Loenhout vóór 1310; in eene akte van 5 Juli van dat jaar, heet hij *quondam curatus ecclesie de Loenhoudt* (4).

(1) Id. *Ibid.*, 161.

(2) *Cartularium van S.-Bernaarts*, I (rub.), 6.

(3) Dr KLEYN, *Geschiedenis van het land en de heeren van Breda*, 152.

(4) *Cartularium van S.-Bernaarts*, I (rub.), 9.

HENRICUS, *curatus seu investitus ecclesie de Loenhout*, staat in dezelfde akte van 5 Juli 1310 als getuige met Joannes, deken van 't kapittel van O.-L.-V. te Antwerpen, en Rutger, pastoor van Edeghem (1).

Gerardus VAN GOCH, monik der abdij van S.-Bernaarts, was pastoor (*persona*) van Loenhout op 14 October 1426 (2), en staat later op 24 Mei 1446 met denzelfden titel aangemeld voor Wouw, ter gelegenheid van de paalscheiding dier parochie en die van Heerle (3).

Meester Peeter VOORSPOEL was "vicureit ende capellaen van Loenhout" van 1505 tot in 1539, dus gedurende 34 jaar (4).

Adrianus CLOMP, abdijsheer van S.-Bernaarts, was biechtvader of proost in de abdij van Nazazeth te Lier in 1533, werd pastoor te Loenhout waarschijnlijk in 1539 en overleed aldaar op 29 Meert 1542 (5).

Carolus CONINCK (Regis), kloosterling van S.-Bernaarts, was voortijds cellier in 't klooster, werd pastoor van Loenhout op een niet aangeduid tijdstip en overleed op 11 Januari 1543 (6).

Lambertus VAN DEN BULCKE, kloosterling van S.-Bernaarts, werd tot coadjutor verheven van abt Marcus Cruyt op 17 November 1531, was een tijdlang biechtvader in de abdij van Nazareth te Lier, deed op 3 April 1551 een verwisseling van goederen te Loenhout en overleed als pastoor aldaar volgens sommigen op 3 April, volgens anderen, op 24 Mei 1559 (7).

Jacobus ZEUVEN (*Ceeuwen, Zeehaven*), geboren te Oudenbosch in 1530, geprofest in 1551, beurtelings subprior en prior der abdij, werd pastoor te Loenhout in 1560 en overleed aldaar op 28 Juli 1580 (8). Na den afval van Thomas

(1) Ibid. 1, (rub.) 9.

(2) Ibid. A (nig.) n° 32.

(3) Ibid. G (rub.) 39; VAN DONINCK, *Obituarium S.-Bernardi*, 7.

(4) DE RIDDER, *Manuale poenitentium*, 177.

(5) VAN DONINCK, Op. cit. 47.

(6) VAN DONINCK, 7.

(7) VAN DONINCK, 73.

(8) VAN DONINCK, 100; DE RIDDER, 177.

van Thielt, abt van S.-Bernaarts, in 1566 en deszelfs afzetting, ontving de onderhavige pastoor, in de kiezing, welke op 5 September 1567 voor Van Thielt's opvolging plaats had, op 35 stemmen 26 eerste, 8 tweede en een derde (1).

Joannes VAN DEN SYPE werd pastoor te Loenhout op 23 Juli 1580 en overleed op 23 December 1588 (2).

Martinus AERTS, geboren te Arschot in 1538, geprofest in 1560, priester in 1563, rectorarius in 1567, pastoor van Loenhout in 1586, deken van 't distrikt van Breda, volgens sommigen reeds in 1600, volgens het Obituarium van S.-Bernaarts slechts op 17 Mei 1602, overleed te Loenhout op 11 October 1624 en werd aldaar op het hoogkoor begraven (3).

Nicolaus DE MOOR, geboren te Antwerpen in 1584, geprofest in 1602, priester gewijd in 1606, daarna onderpastoor te Loenhout, pastoor in dezelfde plaats in 1619 of 1620, overleed op 6 April 1629. In de maand Juni 1627 werd hij door Calvinisten uit Holland opgepikt en gedurende zes maanden in 't gevang te Bergen-op-Zoom opgesloten, alwaar hij eene zware ziekte opdeed, welke hem twee jaar nadien het leven kostte (4). Zijn grafschrift dat nog ten deele in de kerk van Loenhout bestaat, luidde :

D. O. M.

Sepultura Dⁿⁱ Nicolai De Moor

.... religiosi Stⁱ Bernardi qui

A^o 1629 6 Aprilis ætat. suæ

45, professionis vero monasticæ

o 27, sacerdotii a

pastoratus in Loenhoudt

Requiescat in pace.

Cornelius TRUYTS (*Trutius*) was pastoor te Wouw in 1624, nam hetzelfde ambt waar te Loenhout te beginnen van

(1) *Analectes*, XXII, 106.

(2) VAN DONINCK, 139.

(3) *Ibid.* 133; DE RIDDER, 177; *Kerkarchief van Loenhout*.

(4) *Ibid.* 52; *Ibid.* 177; *Ibid.*

te Loenhout op 6 Februari 1708, en overleed op 3 Januari 1718 (1).

Felix VLEMINGX, geboren te Arschot op 14 Februari 1655, geprofest op 22 December 1686, priester gewijd op 23 October 1690, ter studie naar Leuven gezonden in 1695, kapelaan te Nazareth in 1696, biechtvader te Sparmaille van 1696 tot 1703, onderpastoor te Wouw in dit laatste jaar, pastoor te Loenhout op 3 Januari 1718, overleed op 16 April 1747 (2).

Humbertus DE MUNCK, geboren te S.-Gillis (Waas) op 27 April 1697, geprofest op 16 April 1719, priester gewijd op 28 October 1724, beurtelings onderpastoor te Wouw, 't zelfde te Cappellen, en prior der abdij, werd pastoor van Loenhout in Mei 1747 en overleed te Antwerpen, in de Refuge der abdij, op 5 November 1767 (3).

Gosuinus (in de wereld Joannes Baptista) DELGADO, geboren te Mechelen op 23 December 1723, geprofest op 8 October 1747, priester gewijd op 18 April 1751, ter studie te Leuven van 1756 tot 1758, onderpastoor te Gastel op 22 September 1761, pastoor te Loenhout in November 1769, werd provisor te Antwerpen in December 1788, vertrok, na de afschaffing des kloosters, naar Gastel en overleed aldaar op 31 October 1803 (4).

Andreas (in de wereld Joseph) JONGELINX, geboren te Mechelen op 7 Januari 1742, geprofest op 11 Juli 1762, priester gewijd op 24 Mei 1766, koster in 't klooster, onderpastoor te Loenhout op 7 Meert 1778, pastoor aldaar in December 1788, overleed op 4 Augusti 1805. Zijn grafschrift in de kerk luidt :

D. O. M.
Memoriæ
Reverendi domini

(1) Ibid. 2; DE RIDDER, 177; *Kerkarchief van Loenhout*.

(2) Ibid. 57; Ibid. 177.

(3) Ibid. 146; *Kerkarchief van Loenhout*.

(4) Ibid. 143.

Andreae Jongelinck
 religiosi abbatiae St Bernardi
 ad Schaldim
 per 17 annos hujus parochiae
 pastor

Obiit 4 Augusti 1805 (1)

R. I. P.

Bernardus DE LAUSNOY, kloosterling van S.-Bernaarts, werd pastoor te Loenhout in Augusti 1805 en overleed in 1813 (2).

Guido (in de wereld Joannes Martinus) ROSA, geboren te Geel op 18 November 1764, geprofest op 1 Februari 1790, priester gewijd op 19 Januari 1791, beurtelings subprior en cantor in 't klooster, werd pastoor te Loenhout op 20 Meert 1813 en overleed aldaar op 10 Juni 1830 (3).

Bartholomeus Mattheus KUYPERS, geboren te Breda op 19 October 1791, priester gewijd te Gent op 23 September 1815, assistent te Zwaluwe op 15 Februari 1816, onderpastoor te Loenhout op 12 December 1816, pastoor aldaar op 18 Juni 1830, verhuisde naar de andere wereld op 8 Mei 1852 (4).

Dominicus HOMANS, geboren te Geel op 2 October 1802, priester gewijd op 18 December 1824, onderpastoor te Watermaal op 26 Mei 1825, pastoor te Loenhout op 21 Juni 1852, overleed op 10 Juli 1868. Zijn grafschrift luidt:

Piæ memoriæ

R. D. D. Hermans

nati Ghelæ 2 Octobris 1802

per 16 annos hujus parochiæ

pastoris benemeriti

Obiit 10 Julii 1868

R. I. P.

(1) Ibid. 103.

(2) *Kerkarchief van Loenhout*.

(3) VAN DONINCK, 121.

(4) *Kerkarchief van Loenhout*.

Franciscus JACOBS, geboren te Mol op 4 Juni 1821, priester gewijd op 20 September 1845, onderpastoor te Boisschot op 22 September daaropvolgend, 't zelfde in de Augustijnen te Antwerpen op 3 Februari 1860, pastoor te Loenhout op 25 September 1868, overleed op 23 Juli 1893. Zijne grafzerk draagt het volgend opschrift :

Ter gedachtenis
van den Z. E. Heer
Franciscus Jacobs
pastoor te Loenhout
geboren te Moll op 9 Juli 1821
overleden alhier
23 Juli 1893
R. I. P.

Adrianus ADRIAENSSEN, geboren te Rijkevorsel op 20 Juni 1849, priester op 19 Septembe. 1874, onderpastoor te S.-Amands (Puurs) op 15 October van 't zelfde jaar, werd pastoor te Loenhout op 23 September 1893.

P. J. GOETSCHALCKX.
